

ČESKOSLOVENSKÁ STÁTNÍ STŘEDNÍ ŠKOLA VE VELKÉ BRITÁNII (1940–1945)

Zora Damová

Československé školství v zahraničí je poměrně málo prozkoumanou kapitolou českého školství. Tyto české a československé školy mají přitom dlouhou tradici; tzv. doplňovací školy zakládali krajané již na konci 19. století, aby u svých dětí udrželi znalost českého jazyka. Výjimečným fenoménem je v tomto ohledu školství organizované exilovou československou vládou ve Velké Británii, které žákům poskytovalo komplexní vzdělání. Práce je zaměřena na jednu část tehdejší školní soustavy – na Československou státní střední školu ve Velké Británii, jejíž materiály byly po osvobození Československa převezeny do Prahy a nyní se nacházejí v Národním archivu ČR. Střední školu jsem zvolila také z důvodu, že s ohledem na věk žáků se již jedná o instituci, jejíž žáci jsou schopni sami formulovat myšlenky, více přemýšlejí o své situaci a budoucnosti. Kromě oficiálních informací vydávaných školou bude tak možno v práci využít materiálů sepsaných žáky v době studia i jejich pozdějších vzpomínek.

Tato i další jmenované školy ovšem vznikly v době válečného konfliktu, v cizí, byť spřátelené zemi. Jejich vývoj a postavení se tak odlišují od běžných škol, stejně jako byl odlišný i jejich význam. Práce se zaměřuje na okolnosti vzniku této školy a na její vnitřní uspořádání, přičemž věnuje prostor i samotným žákům a jejich dalším osudům. Škola byla výjimečná též svým myšlenkovým základem; jakožto instituce vedená oficiálním československým exilem byla prodchnuta duchem první republiky. Pokusím se tedy osvětlit zájmy jejích zakladatelů, cíle, s nimiž byla zakládána, i její výsledky. Využiji přitom dochované prameny, obraz školy v tehdejšímu tisku i již zmíněné paměti žáků.

1. Rozbor pramenů a literatury

Literatura se československým exilovým školstvím téměř nezabývá, nebo o něm pojednává pouze okrajově; článek proto vychází hlavně z dochovaného archivního materiálu a dobové publicistiky, případně z pamětí samotných žáků školy.

V první řadě se jedná o materiály uložené ve fondech Národního archivu, kde jsou uchovány jak přímo dokumenty školy¹, tak fondy Ministerstva vnitra v Londýně, které školu spravovalo. Dále jsem využila materiálů z archivu Ministerstva zahraničních věcí, fond MZV-Londýn, jehož osvětový odbor se školstvím rovněž zabýval. K doplnění informací o organizaci exilového školství jsem využila též fondů dalších exilových institucí. Dochované materiály pokrývají dobu existence školy (1940–1945) značně nerovnoměrně. Nejvíce materiálů se dochovalo z pozdějších let, zvláště z posledních dvou let fungování školy, prameny z doby založení školy nejsou dochované v úplnosti a projevuje se na nich i prvotní organizační nejednotnost.

Dalším okruhem zdrojů jsou články uveřejněné v době působení školy; čerpala jsem hlavně z časopisu *Čechoslovák*, dříve *Čechoslovák v Anglii*, který vycházel jako polooficiální tisk exilové vlády. Pro srovnání pak byly přínosné také sbírky výstřížků týkající se školy z dalších tiskovin, zachované ve výše zmíněných fondech. Specifickým pramenem je časopis *Abernantské zprávy*, který v letech 1943–1945 vydávali sami žáci.

Posledním pramenem pro mne byly paměti žáků školy. Zde byl neocenitelnou pomocí fond *Sbírka československé školy ve Velké Británii*, který bývalí žáci ze svého podnětu sami uspořádali. Kromě samotných vzpomínek na školu zde jsou uloženy různé materiály z doby existence školy. Jak již bylo zmíněno, využila jsem i možnosti přímého kontaktu s žáky. Jejich vzpomínky jsou ovšem většinou zkresleny nejenom dlouhým odstupem od událostí, ale i několika srazy bývalých žáků školy, které do jisté míry sjednotily vzpomínky jednotlivých žáků.

Posledních dvou skupin zdrojů, tj. novinových článků a vzpomínek žáků, jsem využívala především k dokreslení atmosféry tehdejší školy. Jako hlavní prameny jsem tyto materiály využívala jen v případech, kdy se k dané otázce nedochovaly oficiální materiály. V ostatních případech mi vzpomínky pomohly zvláště jako možnost komparace s oficiálními prameny vydávanými školou či Ministerstvem vnitra.

2. Stručný historický úvod

Předválečné období, zvláště pak doba po vzniku Protektorátu Čechy a Morava, přinutilo řadu obyvatel Československé republiky k odchodu do zahraničí. Kromě politických a židovských uprchlíků, které k emigraci vedly čistě existenční důvody, odcházela inteligence, zejména z humanitních

¹ Fond Československá střední státní škola ve Velké Británii (1940–1945) a *Sbírka československé školy ve Velké Británii* (1939) 1941–1945 (2005).

oborů, která pocítovala omezení ve svém působení. Zklamání z kapitulace a následného rozpuštění armády přivedlo do zahraničí také řadu převážně mladších lidí, kteří chtěli bojovat za obnovení republiky.²

Z hlediska časového proběhly do počátku války tři vlny emigrace z území bývalého Československa. První, způsobená podpisem Mnichovské dohody, respektive odstoupením českého pohraničí, se týkala především osob s německou či rakouskou státní příslušností, které přišly na území Československé republiky jako utečenci během třicátých let. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava odcházejí již občané původní Československé republiky. Třetí fáze pak byla emigrace po vypuknutí války, ta již byla díky mnohým omezením a praktickému obležení protektorátu ojedinělá.

Kromě Francie či Palestiny směřovalo mnoho lidí také do Velké Británie, která na podporu uprchlíků z Československa zřídila roku 1939 podpůrnou organizaci Czech Refugee Trust Fund; ta zajišťovala emigrantům základní sociální péči.³ Po vzniku prozatímní československé vlády v Londýně, která byla Velkou Británií uznána až v létě roku 1940, přechází péče o většinu československých občanů právě na tuto vládu. Vznik samostatné vlády také vedl k řešení konkrétnějších problémů, jako byla péče a výchova československé mládeže ve Velké Británii.

Z finančních důvodů nebylo možné zřídit samostatné Ministerstvo školství, péče o školství tedy byla v rámci prozatímní československé vlády přidělena Ministerstvu vnitra. Školský odbor, který zde vznikl, měl ale v rámci ministerstva výjimečné postavení, nepodléhal prezidiu ministerstva, ale přímo osobě ministra, kterým byl Juraj Slávik. Již několik měsíců po svém zřízení, v říjnu roku 1940, zabezpečil odbor vzdělání dětí školou povinných otevřením Československé státní školy. Její další vývoj souvisí se vznikem Československé státní střední školy, a bude proto uveden v kapitole následující.

Kromě této školy byly postupně otevřeny tři doplňovací školy, které byly zřízeny ve městech s vyšší koncentrací Čechoslováků, v Newcastlu upon Tyne, v Londýně a v blízkém Oxfordu. Jejich účelem bylo poskytnout alespoň základy češtiny a vlastivědy dětem československých občanů.⁴

Samostatnou kapitolu představovalo školství vysokoškolské. Po uzavření škol 17. listopadu 1939 odešli mnozí vysokoškoláci do zahraničí, aby zde

² KŘEN, Jan: *Do emigrace (1938–1939)*. Praha 1963, s. 236.

³ KUKLÍK, Jan – ČECHUROVÁ, Jana: *Czech Refugee Trust Fund a československá emigrace*. Soudobé dějiny, XIV, 2007, č. 1, s. 34.

⁴ Národní archiv (dále NA), f. Ministerstvo vnitra, Londýn (dále MV-L), karton č. 111, inv. č. 1502, sign. 2-8-32, Odbor školský a osvětový, různé zprávy, Informace pro časopis Čechoslovák, s. 7.

bojovali proti Hitlerovi; ve Velké Británii byl symbolicky k 17. listopadu 1940 obnoven Ústřední svaz československého studentstva. Kromě osvobození vlasti si svaz kladl za cíl sdružovat vysokoškolské a středoškolské studenty, zastupovat jejich zájmy a reprezentovat je na mezinárodním fóru.⁵ Po jednání s britskými úřady bylo 12. května 1941 dosaženo dohody mezi Ministerstvem vnitra a Examining Board in England, z níž vyplývalo, že českoslovenští studenti mohou dokončit studium na britských univerzitách.

Je ovšem třeba zdůraznit, že ne všichni českoslovenští studenti studovali na školách zřízených československou vládou, mnohým rodičům vyhovovaly anglické školy, které studenty poměrně ochotně přijímaly. V případě československých dětí přivezených dětskými transporty rozhodovali o vzdělání jejich opatrovníci. Po návratu do Československa se ovšem uznání studia na britských školách stalo problémem. Vláda oznámila, že tato vysvědčení nebudou uznávána, a mnozí absolventi britských škol se tak snažili doplnit si na české státní střední škole alespoň maturitu.⁶

3. Vznik Československé státní střední školy ve Velké Británii

Otázka výchovy československých dětí ve Velké Británii byla otevřena již roku 1939 farářem Bohumilem Vančurou, plně se jí věnovat umožnilo ale až uznání prozatímní vlády a příchod dalších Čechoslováků, kteří byli evakuováni z Francie v květnu a červnu roku 1940. Mezi uprchlíky z Francie patřil i profesor Miloš Sova, který předložil v létě roku 1940 vlastní návrh na rámcovou střední školu v Londýně. Mělo se na ní vyučovat podle československých předpisů, ovšem s individuálním zřetelem na potřeby žáků. Vzhledem k nutnosti výuky anglického jazyka se plán přikláněl k modelu, kdy by na výklad českého učitele navázalo procvičení s anglickým rodilým mluvčím.⁷

O zřízení ústavu byla veřejnost informována obsáhlým článkem v Čechoslováku ze dne 16. srpna 1940, termín zápisu byl stanoven na září téhož roku a byl pořádán pouze v Londýně.⁸ Ač se původně počítalo s přibližně stem dětí, počet zapsaných nedosáhl ani poloviny. Podle údajů z 15. září se zapsalo celkem 43 dětí ve věku od osmi do 20 let, tedy ve věku měšťanské školy či

⁵ ŠULC, Bohuslav: *Ústřední svaz československého studentstva v exilu za války 1940–45*. Praha 1990, s. 17.

⁶ NA, f. Ministerstvo sociální péče, Londýn (dále MSP–L), karton č. 86, inv. č. 966, sign. 189/8, Oprávnění zahraničních škol, Dopis od Ministerstva vnitra z 6. ledna 1944, č.j. 469.

⁷ NA, f. MV–L, karton č. 109, inv. č. 1495, sign. 2-8-25, Čsl. škola v Londýně, stav žactva po 1. zápisu.

⁸ Tamtéž, karton č. 111, inv. č. 1501, sign. 2-8-31/1-20, Zpráva o plánech a uskutečnění Československé školy v Anglii, s. 4.

nižších ročníků školy střední. Z finančních a organizačních důvodů byla škola založena jako koedukační internátní ústav, v němž byla sloučena obecná a střední škola.⁹

4. Umístění školy

4.1 Camberley v hrabství Surrey

Podle původních plánů měla být škola zřízena přímo v Londýně, kde se nacházel největší počet emigrantů. Vzhledem k náletům na Londýn a další průmyslová města bylo ovšem nutné najít vhodnou budovu mimo Londýn, což bylo vzhledem k probíhající hromadné evakuaci obtížné, budovy v bezpečné oblasti byly vyhrazeny pro britské školy či je obstaral War Office pro možné vojenské využití.

Konečně v říjnu roku 1940 byla sjednána nájemní smlouva na budovu v Camberley (Surrey); ta původně sloužila Cordwalles School, plně tedy vyhovovala účelům školy. Ústav zde měl zahájit činnost 21. října. Záhy se ovšem ukázalo, že i tuto budovu si nárokuje War Office, o čemž majitel budovy údajně nevěděl. Přes veškerou snahu změnit toto rozhodnutí musel ústav budovy uvolnit do vánočních svátků roku 1940.¹⁰ Ministerstvo vnitra tedy škole přidělilo objekt Hinton Hall nedaleko Whitchurche, v kraji Shropshire, rozkládajícím se na severu Anglie na hranicích s Walesem.¹¹

4.2 Hinton Hall u Whitchurche v Shropshiru

Budova Hinton Hall, ve které škola sídlila, byla starým panským sídlem ve velmi špatném stavu. „V ložnicích chybějí stropy, okna jsou vybita, elektrika není, záchody jsou dvě sedadla, umývárny nejsou, natož sprchy, o nábytku ani nemluvíme...“¹² Budova tedy vyžadovala rozsáhlejší úpravy, ty byly ovšem znesnadněny zimou a nedostatkem dělníků, mnohé opravy tak prováděli profesori a starší žáci. Technický stav budovy přesto zůstával i nadále havarijní a vyžadoval stále opravy. Celkově se také jednalo o menší budo-

⁹ Tamtéž, karton č. 109, inv. č. 1495, sign. 2-8-25, Čsl. škola v Londýně, stav žactva po 1. zápisu.

¹⁰ NA, f. MV-L, karton č. 111, inv. č. 1501, sign. 2-8-31/1-20, Zpráva o plánech a uskutečnění Československé školy v Anglii, s. 3.

¹¹ Tamtéž, Zpráva o plánech a uskutečnění Československé školy v Anglii, s. 3.

¹² NA, f. MV-L, karton č. 111, inv. č. 1501, sign. 2-8-31/1-20, Výpis, informace o poměrech v české škole.

vu než v Surrey. Bylo zde možné ubytovat pouze 64 žáků a dalších 10 osob personálu.

Výuka v nové školní budově byla zahájena 24. února 1941. První rok byl tak podstatně zkrácen a stále přerušování vedlo k narušení výuky. Po začátku školního roku 1941/1942 došlo zároveň ke změně vedení školy. Dosavadní ředitel Miloš Sova odešel 21. října 1941 na služební dovolenou a vedení školy převzal Dr. Jan Havlíček.¹³ Nové vedení a ustálení organizace vedlo k nárůstu žáků do té míry, že část z nich musela škola pro nedostatek prostor odmítnout.

Pro zájem žactva přihlášeného koncem školního roku 1941/1942 bylo přistoupeno k rozdělení základní a střední školy na dvě části.¹⁴ Střední škola zůstala pod stávajícím vedením v objektu Hinton Hall a Hinton Manor. Pro školu základní byla pronajata budova panského sídla Maesfen Hall u Malpasu, které již dříve sloužilo jako škola a kde bylo možno ubytovat až 100 dětí. Ústav byl slavnostně otevřen 3. října roku 1942 pod názvem Československá státní škola národní Hany Benešové.

4.3 Llanwrtyd Wells ve Walesu

Do střední školy se na školní rok 1943/1944 zapsalo 121 žáků, čímž byly opět překročeny kapacity obou stávajících budov, Hinton Hallu i Hinton Manoru. Bylo proto rozhodnuto, že se střední škola přestěhuje do městečka Llanwrtyd Wells ve středním Walesu. Budova Hinton Hallu byla přenechána obecné škole a nájemní smlouva na budovu v Hinton Manoru byla zrušena, protože jí již nebylo zapotřebí.¹⁵

Budova Abernant Lake Hotelu v Llanwrtyd Wellsu, kterou škola pronajala, sloužila předešlé čtyři roky Bromsgrove Public School, byla tedy vhodná pro školní výuku.¹⁶ Celkem zde byl prostor pro sedm tříd a dostatečné ubytovací kapacity pro žáky i profesory, dohromady 65 ložnic. Bylo zde ústřední topení, tekoucí teplá i studená voda na každém pokoji a elektrické osvětlení poháněné vlastní elektrárnou v objektu. I okolí školy bylo příhodné, na rozsáhlých pozemcích se dalo zbudovat několik hřišť a nedaleko se nacházelo jezero.

¹³ NA, f. Československá státní střední škola ve Velké Británii (ČSSŠ VB), karton č. 5, inv. č. 49, Dopis z 22. 10. 1941, č.j. 1006; Tamtéž, karton č. 4, inv. č. 48, Zápis o převzetí úředních spisů z 21. 10. 1941.

¹⁴ NA, f. ČSSŠ VB, karton č. 16, inv. č. 52, Dopis Ministerstva vnitra z 6. 8. 1942, č. j. 769.

¹⁵ NA, f. MV-L, karton č. 111, inv. č. 1502, sign. 2-8-32, Odbor školský a osvětový, různé zprávy, Přemístění škol.

¹⁶ Tamtéž, karton č. 112, inv. č. 1505, sign. 2-8-35, Zpráva pro pana ministra z 27. 7. 1943.

V době působení v tomto středovělšském městečku nastal největší rozvoj školy, organizace již byla plně stabilizována, škola se účastnila řady akcí jak v rámci města, tak i mezinárodních oslav a konferencí. Městečko Llanwrtyd Wells se tak stalo symbolem československé školy ve Velké Británii, dodnes se zde konají setkání bývalých žáků této školy. Na jednom z těchto setkání zde byla v upomínku zasazena lípa s tabulkou, na níž je nápis: „THE SMALLEST TOWN IN THE LAND, BUT FOREVER GREATEST IN OUR HEARTS.“, který dokládá vřelý vztah žáků k tomuto místu a jeho obyvatelstvu.¹⁷ Vzpomínkou na československé studenty je také partnerský svazek města s jihočeským Českým Krumlovem, odkud pochází jedna bývalá žákyně.¹⁸

5. Žáci školy v poválečné době

Již na začátku roku 1944 bylo jasné, že se válka chýlí ke konci. Žáci pravidelně sledovali nejnovější zprávy, pořádaly se diskuse na témata spojená s návratem domů, konaly se přednášky o situaci v protektorátu, a o budoucnosti žáků školy. Žákům bylo přitom vštěpováno, že se stanou inteligencí, která půjde příkladem německou výchovou zanedbaným československým studentům.

Škola ukončila činnost v červnu roku 1945 a během prázdnin probíhala repatriace. Návrat do Československa byl pro emigranty těžký. Z pohledu domácího obyvatelstva byli pomíjeni jako ti, co „se celou válku váleli v banánech a pomerančích.“¹⁹ Celkový poválečný stav ale neumožnil vyvinout ani onu slibovanou obrodnou činnost, i když zkušenost s britským školstvím mohla pomoci např. při reformě československého školství, která po válce začínala. Navrátilci přesto Československo i nadále považovali za svou vlast. Někteří zde zůstali i po převratu, většina ale zvolila odchod. Na rozdíl od jiných poúnorových emigrantů měli kam odejít, měli v Británii přátele a uměli si zde poradit. Velkou roli také hrály za války zpretrhané či smrtí ukončené rodinné vztahy, jež by je vázaly k Československu.

Dnes jsou proto studenti Československé státní střední školy roztroušeni po celém světě. Řada z nich se vrátila do Británie, jiní odjeli do Spojených

¹⁷ „Nejmenší město v kraji, ale navěky největší v našich srdcích.“ Dle NA, Sbírka československé školy ve Velké Británii (dále Sb. ČŠ-VB), karton č. 1, inv. č. 2, sign. 200, Vzpomínky Johna Wolta.

¹⁸ GISSINGOVÁ, Věra – EMANUELOVÁ, Muriel: *Nicolas Winton a zachráněná generace*. Praha 2002, s. 198.

¹⁹ NA, f. Sb. ČŠ-VB, karton č. 4, inv. č. 31, sign. 600.07, Abernantské zprávy, 3, č. 1, z 1. 6. 1946.

států, v České republice žije pouze devět z nich.²⁰ Ač za války absolvovali československou školu, většina z nich celý život komunikuje anglicky či jinými jazyky, z češtiny pak velká část umí jen ty nejběžnější fráze.²¹

6. Výuka

6.1 Cíle a organizace školy

Škola byla založena jakožto protiváha k devastovanému českému školství v protektorátu, vyzdvihovaly byly prvorepublikové ideály a český jazyk. Čeština, již se v protektorátu snažili okupanti nahradit němčinou, totiž skomírala i v kruzích československé emigrace ve Velké Británii. Vzhledem k tomu, že státní škola ve Velké Británii vystupovala jako jediná svobodná střední československá škola ve světě, bylo často zdůrazňováno její poslání vychovat uvědomělé občany svobodného a demokratického Československa. V době, kdy návrat do Československa již nebyl jen toužebným přáním, ale reálnou myšlenkou, bylo žákům vštěpováno jejich budoucí postavení inteligence nové republiky.

Střední škola se řídila československými osnovami pro osmileté reálné gymnázium s angličtinou jako druhým hlavním jazykem.²² Celkově byl ale rozvrh školy hodinově rozsáhlejší než v Československu. Panovala totiž snaha plně využít internátní způsob výuky a zároveň vyhovět požadavkům rodičů, kteří chtěli, aby jejich děti využily možnost rozšířit si znalost jazyků. Na základě častých stížností profesorského sboru byl ovšem rozvrh později zmírněn.²³

Zároveň je ovšem vidět zájem vyšších úřadů, aby na škole studovalo co nejvíce žáků: „Výchovným úkolem není vyřadit žáky, ale přemoci překážky, které se zvláště zde v emigraci vyskytují, tak aby žactvo bylo přivedeno na průměrně dobrou úroveň.“²⁴ Nedostatečné znalosti tak byly omlouvány potřebou dětí být v českém kolektivu. Škola se stala také sociální institucí, byla to, jak říkají sami žáci: „polepšovna, nalezinec a škola v jednom“.²⁵ Škola

²⁰ Tamtéž, karton č. 11, inv. č. 5, sign. 300.03, Seznam žáků z roku 2005, s. 11.

²¹ Tamtéž, karton č. 6, inv. č. 53, Setkání 1985, 1990, Kazeta s pozdravy profesorovi Krušinovi.

²² NA, f. MV-L, karton č. 111, inv. č. 151, sign. 2-8-31, Národní škola, zpráva o ČSSS za šk. r. 1942/43, s. 31.

²³ NA, ČSSS VB, karton č. 16, inv. č. 53, Zápis z porady ze dne 5. 2. 1942.

²⁴ Tamtéž, karton č. 12, inv. č. 49, Dopis od Ministerstva vnitra z 18. 4. 1944, č. j. 478.

²⁵ NA, f. Sb. ČŠ-VB, karton č. 7, inv. č. 60, sign. 1400, Kazeta, záznam pořadu televize Prima Svět 2005.

totiž pro žáky, kteří prošli mnohými útrapami emigrantů, znamenala místo, které jim poskytovalo pevné zázemí a kolektiv lidí se stejným osudem.

6.2 Problémy spojené s vyučováním

Úroveň znalostí jednotlivých studentů byla různá, do emigrace odcházeli s nedokončenými ročníky a mnohdy bez vysvědčení, které by dokládalo jejich dosažené vzdělání. Největším problémem školy se však ukázal být samotný vyučovací jazyk. Mnoho dětí za dlouhého pobytu v Anglii či Francii zapomnělo spisovnou češtinu, bylo tedy třeba věnovat zvýšenou pozornost výuce jazyka samotného, a to zvláště u menších dětí.

Problémem, který citelně ovlivnil způsob vyučování, byl nedostatek vhodných českých učebnic. Ústav měl k dispozici pouze učebnice, které jim darovala česká kolonie v Londýně a krajané ze Spojených států.²⁶ Tyto texty byly většinou zastaralé, vydané ještě za Rakouska-Uherska. Škola tedy začala vydávat učebnice vlastní, první již roku 1941. Po schválení školským odborem Ministerstva vnitra byly tyto učebnice kopírovány převážně za pomoci vojenských sil. Takto vzniklé učební pomůcky slavily značný úspěch, byly zasílány externím studentům a zájem o ně měly i další československé školy v zahraničí i jednotliví krajané.²⁷

6.3 Maturitní zkoušky

Na československé státní škole ve Velké Británii bylo možno skládat maturitní zkoušky z reálného gymnázia nebo z reálky.²⁸ I když počet žáků ústavu v pozdějších letech přesáhl stovku, samotných absolventů měla škola poměrně málo, počet vlastních maturantů nepřekročil desítku ročně a tradičně se pohyboval spíše kolem pěti. Kromě samotných žáků školy ovšem maturity absolvovala řada studentů externích, kterým vojenská služba, práce či věk nedovolovaly školu navštěvovat pravidelně. Na tyto externisty bylo myšleno již při zakládání školy, první maturita se na škole konala koncem ledna roku 1941.²⁹ Pro další maturanty z řad vojáků byly posléze pořádány speciální kurzy. Profesor Sova původně navrhoval alespoň dvouměsíční kurzy, nakonec byly zkráceny na několik týdnů.

²⁶ Tamtéž, karton č. 1, inv. č. 4, sign. 300.02, Sborník Čsl. státní školy, 1941, s. 13.

²⁷ NA, f. MV-L, karton č. 111, inv. č. 151, sign. 2-8-31, Národní škola, Školy v zahraničí, mimo Anglii, s. 39–40.

²⁸ Tamtéž, karton č. 16, inv. č. 51, Oběžník č. 3.

²⁹ NA, f. Sb. ČŠ-VB, karton č. 4, inv. č. 31, sign. 600.07, Abernantské zprávy, 2, č. 10, z 27. 6. 1945.

Bohužel neexistuje žádná přesná statistika absolvovaných maturitních zkoušek na této škole. V létě 1941 se pořádalo celkem 50 maturit, z toho pět externistů a 40 vojáků, v druhém roce školy bylo konáno 55 maturit, z toho 50 vojenských.³⁰ Zpráva z následujícího roku uvádí, že do této doby absolvovalo maturitu 80 vojáků. Podle protokolů z předběžných maturitních zkoušek se ještě ve školním roce 1944/45 celkový počet maturantů pohyboval kolem padesáti.

6.4 Forma péče o žáky školy

Neobvyklá situace, bombardování Londýna a nemožnost mnohých rodičů starat se plně o své děti vedly k zavedení internátního systému. Děti tedy bydlely po celou dobu studia v internátu při škole a domů jezdily jen na prázdniny. Toto uspořádání, ve Velké Británii naprosto běžné, řešilo i problém žáků, kteří neměli na ostrovech své rodiče. Velkou výhodou představovalo také vytvoření téměř výlučně československé společnosti, která mezi sebou mluvila česky či slovensky, což vedlo ke zlepšení jazykových schopností žáků.

Internát byl přísně rozdělen na dívčí a chlapecký, na každý z nich dohlížel jeden z profesorů, a ač byl podřízen škole, byl internát samostatný. Jistou samosprávu na internátu měli také sami žáci, plně byla zavedena školním rokem 1942/1943.³¹ Škola se řídila britským vzorem, za pořádek na internátě tak zodpovídal *head boy* či *head girl*, kterým podléhali vedoucí jednotlivých pokojů.³²

Škole také připadla řada povinností souvisejících s péčí o děti, bylo třeba postarat se o jejich výchovu i osobní věci. O žáky denně pečovaly zdravotní sestry Československého červeného kříže, které dohlížely na to, aby děti dodržovaly správné hygienické návyky. Škola měla také svého školního lékaře.³³ Žáky ze sociálně slabších rodin škola navíc finančně podporovala, nebo jim alespoň zajišťovala přísun oděvů a obuvi od Československého červeného kříže. Ze sociálního fondu školy bylo nemajetným dětem propláceno cestovné do školy a tito žáci také pravidelně dostávali „kapesné“.³⁴

³⁰ Masarykův ústav a Archiv AV ČR, f. Edvard Beneš oddíl II., karton č. 312, inv. č. 722, sign. EB L 74, MV, školský odbor, s. 1.

³¹ NA, f. ČSSŠ VB, karton č. 16, inv. č. 53, Zápis o poradě sboru z 7. září 1942, s. 3.

³² Tamtéž, Zpráva Kroužku za druhé pololetí roku 1944/5.

³³ Tamtéž, inv. č. 51, Směrnice pro školního lékaře, 29. ledna 1943.

³⁴ Tamtéž, Směrnice pro poskytování sociálních podpor na čs. státní škole ve VB, v platnosti od 1. února 1944.

V ústavu byla také pevnou součástí vyučování výuka náboženství. Ve škole byl vysoký podíl židovských dětí, téměř 40 %, děti římskokatolického náboženství bylo kolem 20 %.³⁵ Do školy proto dojížděli dva duchovní, rabín Dr. Erich Kurzweil, kterého později nahradil rabín Hugo Stránský, a katolický kněz Dr. Václav Špaček, děti evangelického náboženství navštěvovaly výuku u místního pastora.³⁶

6.5 Profesorský sbor

Kromě ředitele Miloše Sovy tvořilo profesorský sbor v Camberley devět členů, většinou se jednalo o učitele obecné školy, kteří působili již v českých doplňovacích školách ve Francii či Belgii a po rozdělení školy odešli na základní školu.³⁷ Podle výroční zprávy za rok 1941/1942 měl již učitelský sbor střední školy devět členů včetně ředitele, dalších šest učitelů měla škola obecná.

Odchodem Miloše Sovy nastala škole nová doba, ředitelem byl 21. října 1941 ustanoven nadporučík RNDr. Jan Havlíček, který svým vojenským přístupem školu sjednotil po personální i organizační stránce. Profesorský sbor se ustálil po rozdělení školy; v Llanwrtydu do sboru kromě ředitele Jana Havlíčka patřili zástupce ředitele Dr. A. R. Weir, Alois Krušina, Alžběta Schlesingerová, Mariana Stixová, Dr. Vilém Friedl, Ing. Karel Komínek, Alois Zajíček, Růžena Herlingerová, Miss Mackenzie, Dr. A. Türk, K. Klauz a Milada Kříženecká, dále zde působil katolický kněz Dr. Václav Špaček a rabín Hugo Stránský.³⁸

Zajímavou a pro vztahy s Brity důležitou osobou byl RNDr. Arthur Weir.³⁹ Tento britský profesor od října roku 1931 až do března roku 1939 vyučoval na Anglickém reálném gymnáziu v Ječné ulici v Praze. Po zabrání Československa spolu s manželkou odjel do Británie a během jara 1941 se přihlásil ke službě u československého Ministerstva vnitra. Záhy byl přidělen na školu v Hinton Hallu, kde byl jmenován zástupcem ředitele pro styky s anglickými úřady. Sám patřil mezi učitele podporující žáky v jejich samostatné činnosti, podílel se např. na založení Kroužku středoškoláků. Po válce se opět

³⁵ Údaje z počtu 87 dětí. Dle NA, f. MV-L, karton č. 111, inv. č. 151, sign. 2-8-31, Národní škola, zpráva o ČSSŠ za šk. r. 1942/43, s. 34.

³⁶ NA, f. Sb. ČS-VB, karton č. 1, inv. č. 2, sign. 200, Vzpomínky Petra Strosse, 2005, s. 2.

³⁷ Masarykův ústav a Archiv AV ČR, f. Edvard Beneš oddíl II., karton č. 312, inv. č. 722, sign. EB L 74, Československá škola ve Whitchurchu.

³⁸ Tamtéž, karton č. 12, inv. č. 49, Seznam zaměstnanců, č. j. 490.

³⁹ Tamtéž, karton č. 18, inv. č. 61, Dotazník o osobních poměrech zaměstnanců, RNDr. Arthur Weir.

vrátil do Československa, i jeho ovšem únor 1948 přinutil k definitivnímu návratu do Velké Británie.

Podstatnou roli na škole hrály také angličtinářky, které přidělil na školu British Council. Tyto učitelky jakožto rodilé Britky zprostředkovávaly styky s blízkým okolím školy a zároveň za školu jednaly s British Councilem. V prvních letech to byla Miss Mary Turpin a Miss Kathleen Mary Burke. Od podzimu roku 1943 zde pak působila Miss Elizabeth Murray Mackenzie. Ta se vyznačovala velkým zájmem o žáky, pomáhala při organizaci žákovských výprav, nacvičování divadla a později působila jako vedoucí dívčího internátu, přičemž si mezi dívkami získala velkou oblibu. Po skončení války dokonce po nějaký čas pracovala na Pražském anglickém gymnáziu.⁴⁰

7. Propagační a kulturní činnost školy

Škola za svého působení navázala spolupráci se vzdělávacími institucemi v severní Anglii a později ve Walesu. Zároveň díky častému stěhování působila na několik městských komunit ve své blízkosti, pro které pořádali žáci kulturní akce. Ve Whitchurchi a později v Llanwrtyd Wellsu vznikly kluby společnosti Friends of Czechoslovakia.

Kromě bezprostředních kontaktů se školami, jako byla např. Grammar School ve Whitchurchi, ústav navazoval vztah i se vzdálenějšími školami, pravidelné styky udržoval se školami v Liverpoolu a Manchesteru. Tyto svazky přinesly možnost vzájemných návštěv, které byly doprovázeny krátkým kulturním programem. Ač se škola přestěhováním do Walesu ocitla v celkem odlehлém kraji, kontakt s britskými školami pokračoval.

V Llanwrtyd Wellsu byly rozšířeny možnosti tělesné výchovy a vzniklo zde kvalifikované chlapecké fotbalové družstvo, které se účastnilo zápasů s anglickými školami. Ani dívky nezahálely, jezdily na turnaje pozemního hokeje. K dalšímu rozvoji kontaktů školy přispěla též práce studentského kroužku, zvláště oddílu skautů a jednotky Air Training Corps (A.T.C.), jež byly plně zapojeny do celobritské, v případě skautů i celosvětové sítě. Žáci se tak jménem školy zúčastňovali kurzů a setkání těchto organizací.

Mezi vítané návštěvy na škole patřili reportéři, jejich články pak do světa šířily zprávu o ojedinělém úkazu, jakým byla existence československé školy v Británii. Na podzim roku 1944 si Ministerstvo zahraničních věcí dokonce nechalo natočit krátký propagační film.⁴¹ Jeho režisérem byl Jiří Weiss. Pod názvem *Children in Exile* seznamoval diváka s existencí střední státní školy

⁴⁰ Výroční zpráva státního anglického gymnasia v Praze II, za šk. r. 1947–1948. Praha 1948, s. 8.

⁴¹ NA, F. Sb. ČŠ-VB, karton č. 11, inv. č. 91, videokazeta *Children in Exile*.

v Llanwrtydu a jejím denním řádem. Film je namluven anglicky, byl tak jistě určen pro britské diváky. Kromě pravidelných zpráv v časopisu Čechoslovák zajišťovalo propagaci školy mezi krajany české vysílání BBC.

Školský odbor ale neponechával nic náhodě, o akcích školy byla kromě československých tiskovin informována i média britská. Článků vycházelo poměrně dost, byť většina z nich obsahovala identické informace.

Propagační činnost školy byla v celku úspěšná, ústav získal mnohé kontakty a přivedl několik škol k živému zájmu o Československo, i když tento zájem byl patrně podpořen již předešlým zájmem tamních učitelů. Vzhledem k působení školy se tak rozšířilo povědomí o české kultuře a Československu vůbec. Škola samozřejmě nebyla jedinou institucí, která tento vztah budovala, prostřednictvím široké společenské činnosti svých žáků ovšem pronikala i tam, kam se oficiální orgány nedostaly.

8. Mimoškolní činnost

Škola působila ve Velké Británii čtyři školní roky, díky internátnímu systému zde děti trávily většinu svého času, bylo tedy přirozené, že zde vznikaly studentské spolky a různé jiné organizace. Ze starších žáků byl například zřízen samostatný hasičský oddíl, někteří studenti se přihlásili i do místní Home Guard (domobrana).⁴² Při škole fungoval pěvecký sbor. Spojení národních a středních škol ovšem přinášelo společenství s rozličnými zájmy, menší děti také potřebovaly pevnější vedení učitelů. Studentská činnost se tak plně rozvinula až po oddělení národní školy. Tím se zvýšil průměrný věk žactva, projevovaly se zde sice rozdíly mezi nižším a vyšším gymnáziem, oproti předchozímu stavu se ale situace značně zlepšila.

Z podnětu profesora Arthura Weira byl na podzim 1942 v Hinton Hallu založen Kroužek československých středoškoláků.⁴³ Ač vznikl jako kroužek debatní, časem mu byly přiděleny jisté pravomoci studentské správy. Spolek měl sloužit k vybudování užšího kontaktu mezi žáky a k vzájemné komunikaci.⁴⁴ Činnost kroužku se postupně rozvíjela, vznikly díky němu školní noviny, jeho členové pořádali zájezdy na mezinárodní sjezdy. Kroužek organizoval též kulturní a sportovní činnost žáků. Spolek nakonec zastřešoval i ostatní žakovské organizace, staral se o žakovskou správu internátu, dohlí-

⁴² NA, f. MV-L, karton č. 111, inv. č. 151, sign. 2-8-31, Národní škola, zpráva o ČSSŠ za šk. r. 1942/43, s. 33.

⁴³ NA, f. ČSSŠ VB, karton č. 16, inv. č. 53, Zápis o poradě sboru z 7. září 1942.

⁴⁴ Tamtéž, Závěrečná klasifikační porada z 7. 7. 1943, Zpráva Kroužku za první rok 1942/43.

žel na organizaci skautů i oddílů A.T.C., na základě jeho přímlyvy vznikaly i odborné kroužky.

V rámci kroužku byly vydávány také školní noviny Abernatské zprávy, prvních pět čísel bylo nástěnných, ale již šesté číslo ze dne 19. ledna 1944 vyšlo ve větším nákladu v sešitové podobě. Obsah byl rozmanitý, byly zde publikovány příběhy a úvahy žáků, recenze na knihy, rovněž zde vyšlo několik poučných článků, od 15. čísla zde také pravidelně pod názvem Škola den ode dne vycházela kronika školy. Časopis se vydával ve 120, později ve 130 kopiích, byl prodáván po třech pencích žákům školy i dalším zájemcům.⁴⁵ Celkově ve Velké Británii vyšlo 27 čísel Abernatských zpráv a bývalí žáci je příležitostně vydávali i po válce.

9. Závěr

Velká Británie se v době druhé světové války stala jedním z mála svobodných míst v Evropě zabrané nacisty, nacházely zde proto bezpečí desetitisíce uprchlíků z okupovaných evropských zemí. V rámci tohoto množství byla skupina československých uprchlíků malá. I přesto se jí podařilo vybudovat fungující československou vládu v exilu. Ač byla většina úsilí směřována k československé zahraniční armádě a k politickým jednáním, plnila vláda i jiné funkce, a poskytla tak dětem československých uprchlíků adekvátní vzdělání.

Předložená práce pojednává o Československé státní střední škole, která byla postavena na roven středním školám první republiky, vzhledem k zvláštním podmínkám svého vzniku měla ovšem širší výchovný program, než jak tomu bylo u středních škol běžné. Kromě standardní školské péče se profesori museli věnovat i výchově, kterou většinou obstarávají rodiče, tedy péči o hygienu, vedení k samostatnosti a dalším součástem výchovy mládeže. Škola byla zároveň jistým druhem sociální instituce, jež pečovala o své žáky po stránce zdravotní i sociální. Ministerstvo vnitra mělo očividný zájem soustředit zde většinu československé mládeže bez ohledu na to, že někteří žáci nevyhovovali středoškolským standardům. Jistě nešlo o školu ideální, během svého vývoje se potýkala s mnohými problémy, nedostatkem učebnic či stálou obměnou žáků. Na druhou stranu mluvíme o škole, která mladé generaci poskytla vzdělání, jež se nedostalo mnohým studentům v protektorátu.

Důležitým prvkem studia je také jistá koexistence s britským školským systémem. Přestože škola vyučovala podle československých osnov, byla

⁴⁵ NA, ČSSS VB, karton č. 16, inv. č. 53, Zpráva Kroužku čs. středoškoláků za I. pololetí šk. r. 1944/45.

do určité míry ovlivněna britským přístupem. Žáci sem přicházeli z britských škol, na škole samotné vyučovali britští učitelé, muselo tak přirozeně dojít k určitému srovnávání se systémem československým. Škola také zároveň sloužila propagaci Československa, mladí Čechoslováci oblečení do provizorních krojů ve jménu školy a republiky vystupovali na mnoha představeních. Stálý zájem, který měl British Council o československou školu, také předznamenával budoucí možnou kulturní spolupráci s Velkou Británií.

Ač je otázka československého školství za druhé světové války rozsáhlejší, všechny školy řízené exilovou vládou spojuje lpění na prvorepublikových ideálech. Měly se stát protikladem protektorátními úřady „zničeného“ českého školství a vychovat novou elitu mladých lidí, jež se stanou obroditeli v obnoveném, leč do té doby kulturně potlačovaném Československu. Československá exilová vláda ovšem nepočítala s radikální myšlenkovou proměnou, k níž za dobu války došlo u obyvatel, kteří zůstali v protektorátu a ve Slovenské republice. Školy ve Velké Británii se tak staly, možná aniž by to tušily, v určitém smyslu místem izolace, světa, který již neexistoval. Když se studenti těchto škol po více jak pěti letech vrátili do vlasti, našli ji ve zcela jiném stavu, proměněnou vzhledově i myšlenkově, takže mnozí z nich nakonec zamířili zpět do exilu. Ač dnes většina žáků školy žije v anglicky mluvících oblastech, učinila z nich národní výchova v kritickém období dospívání vlastence v cizí zemi, a přestože mnohdy nemluví česky, na Československo, které vlastně ani neměli šanci pořádně poznat, vzpomínají s láskou.

Práce analyzuje dějiny Československé státní střední školy ve Velké Británii a jejích žáků, jak byly zachyceny v materiálech, které se dochovaly. Přináší tak odraz působení instituce, o jejíž existenci chybí širší povědomí, a snad i trochu obhazuje činnost zde působících pedagogů. Vývoj této jedné instituce – Československé státní střední školy – zároveň částečně odráží vývoj ostatních školských institucí zřízených československou vládou v exilu v době mezi lety 1940–1945.

RESUMÉ

ČESKOSLOVENSKÁ STÁTNÍ STŘEDNÍ ŠKOLA VE VELKÉ BRITÁNII (1940–1945)

Práce se zabývá historií a organizací Československé státní střední školy ve Velké Británii, která existovala mezi lety 1940–45 jako součást československého exilového školského systému. Vychází z dochovaných pramenů a pamětí samotných žáků. Vzhledem k útlumu českého středoškolského

vzdělávání v protektorátu byl ústav považován za jedinou svobodnou československou střední školu, i když sídlila na cizím, leč přátelském území. Práce pojednává o počátcích československého školského systému ve Velké Británii, vývoji československé střední školy a jejím působení během pěti válečných let, kdy se několikrát změnilo nejen sídlo ústavu, ale i samotná organizace školy, což mělo vliv na kvalitu vzdělávání jejích žáků.

Hlavním cílem ústavu bylo poskytnout dětem československých uprchlíků české vzdělání v národním duchu, škola byla proto postavena na základech prvorepublikového středního školství. Její organizace se ovšem pro výjimečnost situace, v níž škola působila, v některých bodech odlišuje, šlo zvláště o intenzivnější výuku anglického jazyka a v Čechách neobvyklé internátní zřízení školy. Internátní systém také podpořil význam školy jako sociální instituce, jež zabezpečovala péči o československé děti, o které se rodiče v Británii nemohli starat. Tradičně oproti tomu probíhala ostatní výuka a maturitní zkoušky, které se řídily československými osnovami.

Zvláštní důraz je v práci kladen na propagační činnost školy v rámci československé exilové vlády. Jakožto vzdělávací instituce působící v anglickém prostředí mohla škola prostřednictvím svých žáků působit na britské mínění i neoficiální cestou. Z hlediska samostatného vzdělávání žáků pak hraje podstatnou roli i jejich mimoškolní činnost, jež byla podporována školou a do jisté míry souvisela i s prezentací ústavu navenek. Část práce je rovněž věnována profesorům a jejich žákům coby netypické části československého exilu.

SUMMARY

CZECHOSLOVAK STATE SECONDARY SCHOOL IN THE UNITED KINGDOM (1940–1945)

The aim of this study is to examine the history and organization of the Czechoslovak state secondary school in Great Britain that was in service from 1940 to 1945 as a part of the Czechoslovak exile education system. The study is based on extant resources and testimonies of ex-students. With Czechoslovak schools in the Protectorate of Bohemia and Moravia being suppressed by Nazi war occupation, this school was considered the only free Czechoslovak secondary school of that time although it operated in the foreign territory. The work examines the beginning of the Czechoslovak system of exile education in Great Britain, the historical background of the foundation of the secondary school and its operation during five war years.

The main goal of the school was to provide children of Czechoslovak immigrants in Great Britain with Czech education that would follow tradition of their homeland and with Czech national spirit. The school adopted the organization system of the First Republic schools, yet due to an extraordinary situation it had to be adjusted to the different setting – for example by putting emphasis on the English language and by running the boarding school.

Special emphasis is given to the school promotion activities within the Czechoslovak exile propaganda. As an educational institution working in the English surroundings the school could influence the public of the United Kingdom in an unofficial way. One part of the study also focuses on the teachers and their students as quite unusual members of the Czechoslovak exile.

Bc. Zora Damová
Katedra pomocných věd historických
a archivního studia
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova v Praze
Nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1